

Det var en lørdag aften...

Af Else Winther

Et besøg i ens hjemby sætter mange følelser i gang. Jeg er ganske vist en fremmed nu - og dog hører jeg til.

Dagens travle færd forstærkedes umærkeligt om lørdagen i min sydjyske fabriksby - Vejen. I tyverne var der ikke noget, der hed »weekend«. Forretningerne havde åbent til klokken ti aften - (når dette ophørte, ved jeg ikke). Ved tanken om søndagen anedes ligesom en vis forventningsfuldhed - forberedelsen til netop den dag. Varer blev bragt til døren dagen lang. (Det var utænkeligt, at mænd købte ind). Men ens far havde endelig tid til en lille aftentur for at se udstillingsvinduer. Og hjemme ventede aftenkaffen.

Dagen tog sin begyndelse, når fabriksfløjterne lod kl. 7.30. Der var margarinefabrikken »Alfa«, tagpapfabrikken »Phønix«, cikoriefabrikken »Nørrejylland« - samt møbel- og trælastfabrikken.

Sidst på eftermiddagen lod fløjterne atter og en stor strøm af arbejdere sås på vej hjem i henholdsvis hvidt lærredstøj og sorte kedeldragter.

Jeg går en tur ad den lange hovedgade med hverdags-husene. Visse huse tiltrækker sig større opmærksomhed end andre, og jeg kommer i tanke om små karakteristika og tildragelser. Først et lille kig ud til de grønne marker, til »Hytten«, hvor billedhugger Niels Hansen Jacobsen havde et atelier og brændeoovn. Her gav han leret liv i sælsomme farver og former. Ved en blanding af sten, glas og metal fremkom en fornemmelse af krystal og metalårer i den tykflydende glasur. Men den stærke brænding på op til 2000 grader forkokkede nu og da til en lavaagtig masse. Vi halvoksnede børn vidste, det altid var spændende med en ny

brænding, og at den nu og da mislykkedes. Vi fik da lov at tage en vase eller krukke med hjem.

Nu lyder violintoner. Vor glade I. violinist i byens orkester øver sig. Og kort efter - oppe fra en kvist - spiller Polenz på sin klarinet, skalaer i mange tonearter. I stuen er fru en fuldt beskæftiget med måltagnings af kjoler. Det var en højst blandet glæde, når man skulle have nyt, behæftet som man blev med dusinvis af knappenåle i det nyklippede tøj, ligesom hun selv havde utrolig mange i munden - og trods en rivende ordstrøm - ingen tabte af disse.

Cigarmageren står uden for sin lille butik, en lille, vævør mand med god tenorstemme, der kunne gå i falset, hvilket desværre ikke krævedes i sangforeningens ledige repertoire.

»Flensborglager« ejedes af musikdirektørens kone. En alsidig forretning, der hjalp fint på den tids musikkløbninger. Et stort hjem, der gæstfrit åbnedes for sangforening, orkesterøvelser (ledet af musikdirektør Niels Lauridsen), baller, maskeradeprestationer. Var man til gilde, var det ofte med de voksne, fordelt over hele huset - nedgønder og ovenpå i den store sal. Aftenen sluttede altid med en flerstemmig aftensang.

Frøken Holbergs legetøjsforretning. En inkarneret pebermø syntes vi, indtil hun en dag sås gravid. Hun fik et smukt, sorthåret barn med brune øjne (selv var hun ganske lys). Rygtet udlagde til manges forundring tre som eventuelle fædre. Men det var vist Schwarz, også kaldet »Store Knud«. Sikkert en efterkommer af taterne i al sin mørke lod.

I den lille kaffehandel stod fru Wagner og vejede minutøst af på den lille vægt. Hendes adoptivson var en smuk ung mand. »Egon er af sædel byrd!«, fortalte hun ofte. Mest sad hun bag sit gadespejl!

Jeg passerer isenkrammer Kastens store forretning. Han var høj, slank, smuk og meget charmerende. Fruen var en lille, buttet sorthåret skønhed. De havde fem børn. Begge var (ligesom mine foreældre) ivrige

amatorskuespillere. En dygtig stab opførte ledige teaterforestillinger på den meget store scene på »Hansens Hotel«. Daværende skuespiller på Det kgl. Teater Johannes Poulsen overværede engang et af Gustav Esmanns stykker og skulle have sagt: »Det er minsanden lige før, jeg må engagere dem til vort teater!»

Hotellet var i øvrigt samlingspunkt for byens kultur- og forlystelsesliv såsom turnerende teatre, kunststudielinger, dans, foreninger m.m.

Værten selv var en stor, venlig og jovial mand med jysk accent. I hans nærhed blev der altid budt på kaffe og lagkage. Og var der børn, lod det: »I ska' ha' en rød sodavand«.

Faste stamgæster to gange ugentlig var min far og tre venner. Nøjagtig 3/4 time om formiddagen. Serveringsdamerne var i sort med hvide forklæder og kapper. De var udvalgt med blik for det fikse og søde. Men en dag skænkedes kaffen af en i skikkelse ret så uheldig dame. Min fader sagde let spøgende: »Jamen, hvad er dog det, Hansen. Du plejer altid at have så fikse damer, hvortil Hansen let sørgmodigt svarede: »Jah, men mor og mig kom til at fæste hende i overtøj«.

Kosmorama hed den tids biograf. Stumfilmens dage endte sidst i 20'erne. »Fyr-tårn- og Bivogns-film« vakte dog stadig jubel.

Omtales skal H. Bruun Møllers smukt udstyrede boghandel (mahogny) og med byens kunstnerisk smukkeste udstillingsvinduer, der engang vandt førstepræmie i en landsdækkende konkurrence.

En søgt forretning var herreekviperingen »Jensen og Petersens«. Inden det konfektionssyede kom, blev tøjet ofte »vendt«. Det fortæller, at minister Jacob Appel en dag kom i dette ærinde. Skrædderen undersøgte tøjet, og med et let buk sagde han: »Det har været vendt, hr. minister! Det siger samtidig lidt om penge dengang.

Fra snedkermester Søren Willadsens møbelfabrik hørte man ofte maskiners snurren gennem en åben dør og Geltzers smukke baryton:

»Ak, kære hr. guldsmed, jeg har kun sorg og savn«, eller »Nu piber alle fløjter, maskinen går i stå«.

Willadsen var gammel naver. Fra 1899-1904 drog han »på valsen«. En fantastisk vandring gennem hele Europa, ja helt til Cairo og Abassio ved ørkenen. Arbejde langs af sted var altid at få.

Fabrikken blev landskendt, fik guldmedalje på købestævnet i Fredericia - altsammen takket være dygtighed, viden, den gode smag og det avancerede.

Jeg slår et vend ind til »Troldepringvandet« (Vejens vartegn) symboliserende Hansen Jacobsens syner og tanker om mystiske væsener og magter, en verden af overnaturlighed.

Sct. Hansaften samledes man til fest her: Musik, sang, taler (bl.a. Jeppe Aakjær). Springvandet var illumineret. Dette affødte fantastiske farver fra vandstrålerne mod trolde.

Museet er jo af anselige dimensioner rummende statuer, buster, masker og keramiske ting samt en stor malerisamling. Byens borgere fik oprettet dette i 1924 til Hansen Jacobsens ære. »Døden og moderen« står foran Statens Museum for Kunst - tillige med flere kunstværker.

Jeg vil slutte min lille vandring mod anlægget. Svage toner høres fra orkestret, der nok øver i den lille pavillon. Det er musikken til »Der var engang«, som skal opføres derude - og med lånte dragter fra Det kgl. Teater.

Småbyens sjæl afspejlede sig for mig ved dette sommerbesøg, mens jeg lod ansigter, jeg kendte, passere revy for mit indre blik.

De svage toner fra blæserensemblet bliver nu stærkere.

Ja, »Der var engang!»

Else Winther er musikpædagog, bosiddende i Hasseri ved Aalborg, men er født og opvokset i Vejen. Ovenstående er den anden kronik. Folkebladet har modtaget fra Else Winther. Den første blev bragt i maj måned.

Martha Knud

Erindringsglimt fra Vejen i gamle dage

Kronik

Else Winther,
musikpædagog,
Vestermarksvej 22,
Hasseris,
Ålborg

»Intet nyt under solen«, siger man. Men heldigvis er det sådan, at tanker og syner kan levendegøres gennem ord og virke livgivende. Samtidig siger man også, at først i erindrungen er man rigtig tilstede. I de unge år var man ikke interesseret i fortiden, og generationen før ens forældre føltes ældgamle. Mange havde en stor familie, som det var en selvfølge og moralsk pligt at støtte, hvis de trængte. Social hjælp fandtes ikke.

Mine bedsteforældre boede på Refsing hede (ca. 1850), som lå et stykke fra Kongeåen. De havde et Boelstede (ordet bruges ikke mere), et lille landsted på 36 tdr. land, hvor jorden kun afgav 1 tdr. hartkorn. Dyrebesætningen var også minimal.

Omkring 1860 var heden næsten opdyrket. Tiden var forbi, da man pløjede furer, gravede lyngsvær. Dog - en del skulle endnu tæmmes og blev ved hårdt slid beplantet til en plantage. Endnu eksisterede derfor mindre hedebrande. Min farfar fortalte derimod om de store brande, om den blåligt slørede rogtåge, der kunne drive over markerne. Det duftede af krydret lyng, brand og forår. Grådigt indsnusede man den pirrende duft. Og der var den sejlene røg og flammeskæret længe efter solnedgangen mod nattehimmelen. Man vidste også, at sammen med dagens forlængede lys ville vibernes sære skrig lyde over kærret,

og at frøerne begyndte at kvække, så hvert mosehul lignede en gryde i kog.

Skønt min far var en nøgtern forretningsmand, direktør for tagpap- og asfaltfabrikken »Phonix« i Vejen, var der sider i hans sind, der var meget poetisk stemt, og derfor elskede jeg, når han citerede og fortalte. Jeg husker især en sommerdag, hvor vi tog til Refsing hede til hans barndomshjem, hvorfra et skrånende engdrag endte ved Vejen å. Lærken i den azurblå æter, fårenes gisp i middagsheden, åens bløde klukkende stemme fra dens glitrende blankhed opstået i solskinnet.

Tiden syntes at stå stille, og min far fortalte: En lille levedod var der (4 børn). Boghvedegrød to gange daglig, stegt flæsk med persillesovs, nu og da revne gulerodder, kålrabi, stegte æbler. Rugbrød bagte man selv. Ovnens var i bryggerset, og der blev fyret med lyng. Man tog »slisken« og place-rede brødet i den hede ovn. Et gammelt ord taler om »å gav øver ø ovnsmund«. Det var ret så farligt! I begyndelsen af det 19. århundrede begyndte man at købe brød hos bageren, men franskbrød fik man ikke hver dag.

Der var kulturelle rorelser i hjemmet. Grundtvig var forbilledet og andre koryfæer som f.eks. Holger Bistrup, Jacob Knudsen, professor Poul la Cour. Man havde billeder hængende af dem over sofaen. Der var møder i Gesten forsamlingshus. Der var også baller, især høst- og julebal. Dansen var hopsa, vals, polka og (efter at min farmor havde overtalt »de Gesten spillermænd«, som hun sagde) Les Lanciers.

Her vil jeg citere fra min fars erindringsbog:

»Kringel-Niels var en såkaldt standsperson. Med værdig tilknapet mine, mens skråtobakssovsen stod i mundvigene, forrettede han højtideligt sit ærinde: Opkrævning af »Kongstien« (æ Kongtiend), thi kongen skulle jo også have noget at leve af - og noget for at regere. Med fornyet værdighed blødte han blyantspidsen i munden og kvitterede, mens min far greb i sin gamle, slidte pung og lagde de 2,50 kr. på bordet. Derefter skænkedes en kaffepunch, og der gik et forklaringsens skær hen over Niels Hundsholdt, som var hans rette navn.

Når brønden skulle renses, måtte vi have fat i »Kilde-Lars«. Vi sænkede den lidt lurvede, selvbestaltede brøndgraver ned i brønden med remedier og samt; men arbejdet skred ikke før der blev skænket en kaffepunch ned til ham. Han skreg af glæde og råbte: »Æ fowlung« (en fugleunge). Så skred arbejdet! Brændevin var en betragtelig del af »Kiel'-Lars'« daglige brød.

Omkring 1870 brændte man selv teglsten, en majsommelig brænding, som krævede kendskab. Når brændingen hen på efter-sommeren foregik, samledes gerne naboerne og byens folk ved ovnen de sidste tre aftener. Da var ilden brændt igennem og den mand og kone, der forestod brændingen, skulle da våge nat og dag, så i høj grad forkortede det tiden for dem med disse sammenkomster, der kaldtes »Tæjelownssjov«. Foran ovnen var af stænger og græstørv lavet en meget provisorisk beboelseslejlighed, hvorfra indfyringen foregik. Der boede teglbrænderen og hans kone, og om aftenen samledes unge og gamle. De to værtsfolk takkede med en

kop kaffe (nu og da punch). Ildens flakkende lys flød sammen til det gennem alle tiders evigt dragende, kogende bålsmærke. Viser og historier satte fantasien i gang, og tankerne kunne gå til ukendte egne. Der blev spøgt og skæmtet. De lidt mere tilbageholdende og stille, især konerne, sad i uafbrudt fryd, med små udbrud! Men en frigiort latter hørtes i det store og hele sjældent.

En almanak fra 1900 viser, at månederne havde ekstra navne. F.eks. hed juni »Skærsommer«. Det var den helt lyse tid med høslæt, hvor arbejdet var mere festligt - og med indgang til den senere høstmåned.

Mere end et sekel er gået. Udviklinger i alle retninger tog en rivende fart.

Men i naturen, den evigt uforanderlige (hvis mennesker ikke griber ødelæggende ind), kan man endnu stå på ganske små hedearealer, se de samme skyggeskift, den samme duvende strøm i hvert engdrag. Alt besunget af vore jyske digtere. Lad mig slutte med det fine digt af I. P. Jacobsen, der i sin knappe form lyder:

En vidtstrakt hede
med mossede stene
lidt blinkende vand
i det fjerne.
En gulrød stribe,
nvor solen gik ned
- en eneste skælvende
stjerne.

Else Winther er født i Vejen i 1914 og har siden haft nær tilknytning til egnen via både familie og venner. Inden længe vil Folkebladet modtage en ny kronik fra Else Winther, der handler om livet i Vejen i 30'erne.

Nekrolog i Nordjyske 18. februar 2010.

Dødsfald

Else Winther, født Koed, musiklærerinde, Vestermarksvej, Aalborg, 96 år.

Sammen med sin søster Asta voksede hun op i Vejen, hvor forældrene Ingeborg og Marius Koed gav dem en både lykkelig og udviklende barndom.

Vejen var allerede dengang et kulturelt samlingspunkt, hvilket var helt usædvanligt for en by af den størrelse. Koncerter, teaterforestillinger, kunststillinger, foredrag og oplæsningsaftener blev inspirationen til Elses valg af musikken, som blev den kunstart, der kom til at dominere hendes liv.

Engagerede og flittige klaverstudier i den tidlige ungdom under kyndig vejledning af Pauline Halling fra Kolding medførte optagelse på Det Kongelige Danske Musikkonservatorium i København, og efter veloverstået eksamen fulgte et længerevarende studieophold på musikkonservatoriet i Wien med den navnkundige professor Kirschbaum som tutor og inspirator. En særdeles lærerig periode i en by præget af såvel politiske spændinger som umådelig rigdom og fattigdom. På pensionatet optalte man tebladene, og pensionærerne måtte supplere den sparsomme kost med diskrete besøg hos såvel bager som mejerist.

Hjemkommet til Danmark blev klaverpædagogikken først udøvet i Slagelse og senere i 1930'ernes spændende København. Her traf hun sin senere ægtefælle, polyteknikeren Asbjørn Winther, der i USA havde arbejdet en del år hos Edison, West Orange, New Jersey indtil børskraket/depressionen.

Parret flyttede til Aalborg, hvor de blev resten af livet. Asbjørn uddannede elektroinstallatører på Teknisk Skole, og Else gav

Privatundervisning i hjemmet på Vestermarksvej, hvor de to sønner, Jørgen og Ole, voksede op i et musik miljø, hvor venner mødtes til fest og aktiv deltagelse i musiske udfoldelser, hvor specielt operetter og wienermusik stod i højsædet.

I de seneste år fik dog kun de nærmeste venner og veninder glæde af Elses evne til at formidle musikglæden videre - men altid uden at slække på de tekniske krav.

Indsendt af:

John Kristensen